

Estudi de les fonts documentals en la recerca sobre història de la pesca a Catalunya

Juan L. Alegret
Alfons Garrido
Univesitat de Girona

QB014
**Estudi de les fonts
documentals en la
recerca sobre
història de la
pesca a Catalunya**
Joan L. Alegret
Alfons Garrido
GESPM-Càtedra d'Estudis Marítims
(Universitat de Girona)

Edita **Càtedra d'Estudis Marítims (Universitat de Girona
i Ajuntament de Palamós) i Museu de la Pesca**
© del text **Joan L. Alegret i Alfons Garrido**
Assessorament lingüístic **Teresa Cuadrado**
Disseny de les cobertes i format interior **Lluís Pareras Disseny Gràfic**
Imprès a Catalunya per **Copisteria Miracle**

Patrocina: **Generalitat de Catalunya**
Departament d'Agricultura,
Ramaderia i Pesca
**Direcció General de Pesca
i Afers Marítims**

Col·labora:
Diputació de Girona

Secretaria de publicacions **Museu de la Pesca**
Pl. Països catalans, s/n - 17230 Palamós
T 972 60 12 44 - F 972 31 21 44
museudelapesca@palamos.org

Dipòsit legal B-15.650-2005
ISBN 84-933396-7-9

Es prohibeix la reproducció total o parcial d'aquesta obra,
en qualsevol de les seves formes, gràfica o audiovisual,
sense l'autorització prèvia i escrita de l'editor, llevat de citacions
a revistes, diaris o llibres, sempre que es faci esment
de la seva procedència.

Resum

L'objectiu d'aquest treball és identificar i presentar breument les fonts documentals més rellevants per a la reconstrucció i per al coneixement de la història de la pesca a la Costa Brava amb vocació interdisciplinària. Aquestes fonts les dividim en fonts indirectes i directes. Fins a mitjan segle XVIII només podem emprar *proxys* i el creuament de dades procedents de tipologies documentals variades generades principalment en mitjans eclesiàstics, senyorials i urbans per al control de la comercialització i fiscalitat del peix. L'augment progressiu del control estatal sobre la pesca es tradueix en un augment de la qualitat i quantitat de les dades disponibles, i es materialitza a partir del segle XIX en les primeres estadístiques pesqueres oficials que ofereixen una informació directa sobre el sector. Les millores introduïdes en el procés de recollida i elaboració de les dades, sumat als successius canvis de les institucions responsables, equivalen a un augment en la fiabilitat i utilitat de les sèries publicades. A partir de la Guerra Civil, els arxius de les confraries de pescadors, com a cèl·lules bàsiques de la gestió pesquera local, conserven la documentació quantitativa més rica i útil des del punt de vista informatiu.

0. La història de la pesca i el treball interdisciplinar

Encara queda molt per recórrer en el camí que ens ha de portar al coneixement i comprensió de l'evolució de la pesca a Catalunya al llarg de la història. L'escàs pes específic d'aquesta activitat respecte a la resta d'activitats del sector primari, i la limitació geogràfica a què està subjecta la seva pràctica, ha desembocat en un escàs interès des de les ciències socials i humanes per la investigació en aquest camp. Les característiques i circumstàncies que envolten el sector en general, i les dificultats que es presenten a l'hora d'abordar-lo, han ajudat al fet que aquest sigui en bona mesura un àmbit d'estudi desconegut. Tot això porta associat que altres disciplines científiques vinculades a l'estudi i a la reconstrucció d'ecosistemes marins, interessades en aspectes de la pràctica pesquera en el passat, trobin escàs recolzament entre els historiadors en un treball interdisciplinar. Es crea, doncs, un cercle viciós quan aquest distanciament i la desatenció pels estudis maritimopesquers provoca que, entorn a aquest tema, es coneguin insuficientment les fonts documentals d'arxiu, no es difonguin les seves potencialitats i no es realitzi una recerca d'entitat que estimuli noves vies d'investigació. Fins ara la historiografia catalana sobre la pesca ha anat avançant molt lentament. Hi ha comparativament poca producció bibliogràfica i no s'han generat grans corrents que marquin línies d'investigació amb entitat independent. Sols un impuls a aquest tipus de treballs podrà situar la història com a disciplina amb un discurs, una metodologia i unes aportacions bibliogràfiques interessants per a altres branques del coneixement interessades en el medi marítim en general i la pesca en particular.

L'objectiu d'aquest treball és fer una aproximació a la història de la pesca a la Costa Brava a partir de l'estudi de les fonts documentals disponibles. La quantitat, qualitat i fiabilitat d'aquestes fonts responen a les característiques polítiques i socials de les diferents etapes històriques, i són el punt de referència a partir del qual presentarem aquesta història.

6. Conclusions

Només esmerçant més recursos en la recerca d'arxius podrem fer revifar la historiografia de la pesca a Catalunya fins ara poc desenvolupada. Els períodes més coneguts – segle XVIII principalment – coincideixen amb una major abundància de documentació i amb el fet que aquesta informació es trobi concentrada en uns pocs i ben organitzats arxius – Don Álvaro de Bazán, General de Simancas - a l'abast dels investigadors.

L'estímul de la recerca des de la perspectiva maritimopesquera passa també per un millor i més acurat coneixement del que sobre el tema es troba als arxius municipals o als arxius de les confraries de pescadors. La riquesa d'aquests arxius locals es posarà de manifest quan els mateixos municipis i confraries comencin a fomentar-ne el treball. Si algunes localitats hi han apostat i fan de la seva història pesquera un valor afegit, d'altres amb una rica tradició pesquera semblen oblidar aquest vessant per complet. Per altra banda algunes confraries de pescadors han començat a fer les primeres passes en la recuperació d'un patrimoni documental d'enorme interès, no únicament pels mateixos pescadors, sinó per tota la comunitat científica. Potser en el futur tinguem una xarxa d'arxius de confraries que ens informin de les causes de tot tipus que han anat intervenint en la evolució dels recursos del litoral mediterrani fins arribar a l'estat en què avui es troben.

Aquesta recerca documental es pot fomentar i aprofitar des de múltiples àmbits de la investigació científica. El treball interdisciplinari permet posar en valor els coneixements dels historiadors més enllà de l'estricta marc de la disciplina historiogràfica. Així ho estan demostrant les ciències ambientals, però esperem que la nòmina de noves disciplines que s'interessin per la història augmenti, alhora que enriquiran el discurs historiogràfic amb noves perspectives i ajudaran a explicar més globalment la situació actual i les perspectives de futur de la pesca a Catalunya.

Hem dividit aquest treball en cinc etapes historiogràfiques que volen correspondre's amb la tipologia i disponibilitat de les fonts documentals emprades en la recerca històrica. Fins al que avui coneixem, fins a principis del segle XX no existeix una font ideal que amb les dades que proporcioni ens permeti inferir directament conclusions sobre l'estat del medi marítim i la seva explotació. Malgrat que amb el pas dels segles les possibilitats milloren i de les restes arqueològiques i autors clàssics passem a partir del segle X a les fonts escrites, una investigació ha de partir de l'entrecruament de diverses fonts i de l'obtenció d'informació indirecta; quan disposem de dades primàries, aquestes han de ser sempre preses amb precaució, contextualitzades en el marc social i polític en què foren recollides i interpretades i conèixer com a mínim les finalitats de les institucions involucrades en la seva recol·lecció. Per altra banda cal saber fer-se les preguntes oportunes i on buscar la informació que les respongui, ja que aquest no sempre és un aspecte obvi de la recerca historiogràfica i suposa sovint problemes metodològics evidents. Per això des del punt de vista de la pesca hem de descobrir quins camins seguien els peixos des que eren extrets amb les xarxes dels pescadors fins que arribaven a la boca del consumidor i el context sociopolític on es desenvolupava l'activitat per trobar els punts on mereixia portar un recompte que originés dades quantitatives o qualitatives d'interès.

Intentem, però, que aquesta aproximació no només estigui dirigida a historiadors. La voluntat és arribar a diferents disciplines científiques, cada vegada més obertes i necessitades de la recerca interdisciplinari, i això suposa enfocar el treball des d'una perspectiva més àmplia, llegir els documents i raonar les hipòtesis tenint present noves claus d'interpretació. La introducció de la història ecològica en els cercles acadèmics, per exemple, permet obrir noves vies en aquest sentit. Una d'aquestes uneix biòlegs i ecòlegs amb historiadors de la pesca amb l'objectiu de reconstruir i comprendre l'evolució dels ecosistemes marins i l'impacte que hi hagi pogut tenir l'acció humana al llarg dels segles. Des del punt de vista ecològic i

ambiental el mar en la seva dimensió històrica és un gran desconegut. Però no només a les ciències ambientals ha d'interessar el discurs dels historiadors. La complexitat del sector pesquer, de naturalesa polifacètica, ja està facilitant que diverses branques del coneixement, com l'economia, l'antropologia o el dret entre d'altres, uneixin les seves línies de recerca. A tots elles pot interessar conèixer els mitjans amb què compta la història per aproximar-se al passat.

1. Etapa arqueològica

A partir dels estudis sobre paleoictiofauna tenim abundants evidències del consum de peix, crustacis i mol·luscs entre les poblacions caçadores-recol·lectores paleolítiques i neolítiques al nord-est català. No obstant això, els nostres coneixements sobre l'activitat pesquera que feia possible aquest consum són molt escassos. Les restes faunístiques revelen que les principals espècies consumides eren fluvials, per la qual cosa haurem de ser molt prudents a l'hora d'afirmar quelcom sobre la pràctica pesquera marítima dels prehistòrics. El que sí és cert és la seva dedicació a la recol·lecció de mol·luscs i crustacis a la riba del mar i la pesca de petits peixos a rius i estanyes litorals.

Les restes de fauna íctica també són relativament abundants en els jaciments ibers a la plana empordanesa, sobretot en aquells més propers a la línia costanera. Aquests vestigis ens ajuden a fer-nos una idea de la pràctica de la pesca als segles VI-II aC, qüestió que ja ha rebut l'atenció d'alguns investigadors.¹ Diferents jaciments ibèrics de la Costa Brava contenen restes de diferents espècies marines, com ara al poblament de Mas Castellà de Pontós² amb restes d'espècies *Sparidae* i *Mugilidae*;

¹ Playà Guirado, Rosa M. Explotation des domaines marines par les Ibères de la côte catalane: un bref état de la question. Dins *L'homme préhistorique et la mer. Actes du 120é Congrès National des Sociétés Historiques et Scientifiques*. Aix-en-Provence. Paris: Éditions du CTHS, 1998, p. 395-406. Id. *Análisis de las actividades marítimas de las comunidades protohistóricas del noreste peninsular (s. VI-II a.C.)*. Tesi de licenciatura inèdita. Universitat de Barcelona, 1996

² Juan-Muns, N. El consum de peix. Dins *Mas Catellà de Pontós (Alt Empordà): un complex arqueològic d'època ibèrica (excavacions 1990-1998)*. Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, 2002, p. 507-517

recursos a condicionar espais adequats, els llibres i lligalls s'apilen de forma desordenada i cada trasllat d'oficines suposa perdre més i més documentació. En aquest punt serà oportú recordar el caràcter de corporació de dret públic que tenen les confraries i per tant la responsabilitat directa que el govern de la Generalitat té en aquest tema.

Només la pressió que puguem fer els historiadors i estudiosos en general, juntament amb l'interès demostrat per certes persones responsables del sector i preocupats per la recuperació del seu patrimoni i de la seva memòria, podrà arribar a aturar aquest procés inexorable de pèrdua patrimonial. De moment ja hi ha confraries que han pres consciència de la importància de conservar i difondre els seus fons documentals i han organitzat arxius a disposició de la comunitat pescadora i dels investigadors. Fins ara les pioneres han estat la confraria del Port de la Selva⁴⁰ i la de Palamós pel que fa a la Costa Brava.

A partir de 1986, amb el traspàs de competències autonòmiques en matèria pesquera les estadístiques catalanes passen a dependre del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca de la Generalitat de Catalunya, amb la qual cosa es mantenen la qualitat i el detall de la informació publicada, disponible a Internet des de mitjan dècada dels noranta.⁴¹ L'origen de les dades continua sent les confraries de pescadors, les quals mantenen el seu estatus de peces bàsiques en la gestió pesquera catalana i espanyola, tot i algunes recents pressions per anar modificant el model. La presa de consciència de les autoritats catalanes de la importància de disposar d'unes bones estadístiques pesqueres que facilitin la tasca de presa de decisions ha afavorit un creixement de la qualitat de les dades, la seva desagregació i la claredat expositiva. En aquest sentit es manifesta, entre d'altres, el *Foro Científico de la Pesca Española en el Mediterráneo* en totes i cada una de les 10 reunions anuals que ha celebrat.

⁴⁰ Serna, E. L'Arxiu de la confraria del Port de la Selva. *Anuari de l'Institut d'Estudis Empordanesos*. Col·lecció arxivística, 1997, p. 355-382

⁴¹ El *DARP* edita les dades catalanes a Estadístiques agràries i pesqueres de Catalunya. Veure la [web](http://www.gencat.net/darp/captures.htm) del Departament: www.gencat.net/darp/captures.htm

capacitat de les embarcacions es veu reflectit també en la publicació a partir de 1965 de *La flota Pesquera Española*.

Però com dèiem, de fet les dades publicades als anuaris eren enviades regularment per les diferents confraries de pescadors. La diferència entre una i altra font, doncs, pot arribar a ser força considerable, i per tant és preferible utilitzar sempre que sigui possible les dades de les confraries perquè són més riques. Els anuaris, per raons d'espai i síntesi, presenten una informació global, amb les dades agregades. Amb la documentació original de les confraries és possible fer un seguiment molt més detallat i precís, fins i tot es pot arribar, per exemple, a distingir les captures per espècie, embarcació i dia, amb una prèvia i important inversió de recursos en la informatització de les dades. Si més no, ofereixen un potencial informatiu que supera àmpliament les dades de les publicacions oficials i afavoreix la investigació d'aspectes cabdals de l'evolució institucional i social contemporània del sector, i no només les exclusivament econòmiques.

L'obtenció de les dades primàries, no obstant això, presenta importants entrebancs. El sector pesquer en general no s'ha caracteritzat fins al moment present, per demostrar gaire interès per la seva pròpia història, amb l'excepció de cert casos molt notables, i això es pot notar en les mesures que s'han pres per conservar la documentació, en molts casos mesures inexistents encara ara. El clima humit i salobre que pateix el litoral deteriora ràpidament el paper massa exposat. En altres ocasions el poc interès de certs secretaris i patrons majors per conservar el seu patrimoni ha ocasionat la pèrdua irreparable de valuoses sèries documentals, i en molts altres amb la simple pèrdua de molta documentació amb potencialitat historiogràfica, que per simples motius d'espai, els responsables de les confraries han manat llençar. En general, a les confraries les condicions de custòdia de la informació històrica no segueixen criteris professionals d'arxivística i documentació, excepte en els casos en què aquesta documentació ha estat traslladada als arxius municipals. Normalment no s'inverteixen

al jaciment de Castell, a Palamós, amb restes d'hams que apunten una incipient pesca d'espècies d'aigua dolça als aiguamolls dels voltants del poblat, i d'espècies marines a la línia costanera.⁴ Altres jaciments d'aquesta època amb informació sobre el consum de peix són els de Roses, Empúries, Ullastret, Sant Sebastià a Calella de Palafrugell i Puig Castellet a Lloret de Mar. Les dades que puguin aportar futures excavacions o la descoberta de nous poblats ens han d'ajudar a fer-nos una imatge més precisa de la pràctica de la pesca i el consum de peix entre les antigues comunitats de la plana empordanesa, en un moment en què en altres zones de la península, principalment a l'est i al sud, púnics i fenicis practicaven un intensiu comerç a l'entorn de la pesca de la tonyina, del bonítol i d'altres espècies pelàgiques⁵.

Igualment intensa va ser la pràctica pesquera a les colònies gregues situades a banda i banda del golf de Roses, contemporànies dels poblats ibèrics citats. Si per pescar, els ibers no s'allunyarien dels seus assentaments ni es farien mar endins amb les seves embarcacions, potser els grecs, amb una major tradició marinera i un coneixement molt més aprofundit dels misteris del mar i les espècies que l'habitaven, s'atreuissin a embarcar-se per pescar en aigües obertes amb algun tipus d'ormeig.

Desconeixem fins ara per falta d'evidències les característiques de la possible activitat pesquera a terres empordaneses en època grega. No obstant això, a través dels autors clàssics sabem que grecs i romans tenien un coneixement ampli de la naturalesa de les espècies que habitaven la Mediterrània, cosa que converteix els seus escrits en obres de referència per aproximar-nos al món de la pesca en època clàssica.

⁴ *El port de Palamós*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció de Ports i Costes, 1991, p. 6

⁵ Pesca, sal y salazones en las ciudades fenicio-púnicas del sur de Iberia. Dins *Del mar y de la tierra: producciones y productos fenicio-púnicos*. XV Jornadas de Arqueología Fenicio-púnica. Ibiza, 2000, p. 9-66

Opià, per exemple, dedicà el famós poema *Re Heliéutica* als peixos i a les tècniques de pesca, moltes de les quals, com el palangre, encara avui s'utilitzen a bastament.⁶ De segur que autors romans com Plini, Marcial o Ausoni, que també en fan esment, coneixien els textos del grec Opià i els d'Aristòtil, pioner en proposar la teoria de la migració de les tonyines a la Mediterrània.⁷

Algunes hipòtesis elaborades a partir de les descobertes als jaciments púnics, grecs i romans de l'est i del sud de la península ibèrica poden ser aplicades al litoral gironí. Per exemple, la pesca de la tonyina utilitzant arts fixos o mòbils – les primitives almadraves- es va estendre per tot el litoral de Llevant, gràcies a l'abundància d'aquesta espècie, al coneixement de les èpoques de migració tant d'anada com de tornada, i a l'invenió i aplicació de noves tècniques de conservació del peix. La salaó i l'elaboració de diferents salses – especialment el *garum* – foren la base d'un important intercanvi comercial entre la península ibèrica i Roma,⁸ com demostren les abundants restes d'àmfores romanes amb salaons hispànics, l'estudi de les quals facilitarà conèixer quines eren les espècies marines més pescades i consumides durant l'etapa de l'Imperi Romà.

A finals dels anys setanta del segle XX s'excavaren a Roses les restes del que havia estat una factoria de salaó de peix d'època baiximperial.⁹ Les troballes permeteren entendre el funcionament d'aquest tipus d'indústria en un context d'una certa decadència dels intercanvis comercials entre la capital i les províncies romanes: un espai on s'esbocinava el peix i se'l preparava per a la maceració. Les restes òssies donen fe de l'abundància de tonyines, dofins i mol·luscs de tota mena en les

⁶ Opianno. *Helieutika*. Libros I-V [Madrid: Gredos, 1990]

⁷ Per resum del coneixement dels autors clàssics sobre la fauna íctica de les costes ibèriques a Schulten, A. *Geografía y etnografía antiguas de la Península Ibérica*. Madrid: CSIC, 1963, vol. II, p. 529-541

⁸ Lagóstena, L. *La producción de salsas de conservas en la Hispania romana (s. II a.C.-VI d.C.)*. Barcelona: UB, 2001

⁹ Nolla, J.M.; Nieto, F.J. Una factoria de salaó de peix a Roses. *Fonaments*, 1982, núm. 3, p. 187-200

Gràcies a les competències reconegudes a les confraries de pescadors i a la tasca diària d'aquestes associacions, els seus arxius es presenten com a punts de referència ineludibles per a la reconstrucció de l'estat i l'evolució de la pesca i l'entorn marítim i ecològic de la segona meitat de segle. Si ja han merescut alguns elogis per la qualitat i precisió de les dades que conserven des del punt de vista de les captures, de la comercialització, configuració i evolució de la flota pesquera i dels efectius humans emprats,³⁹ poden ser també d'interès per a diverses disciplines científiques. Acumulen cinc dècades de testimonis en forma d'actes de les reunions dels capítols, d'informes, de correspondència, de declaracions, i d'altra documentació de gestió, principalment econòmica. Cal destacar també les potencialitats que ofereixen aquests arxius de les confraries en el camp de les ciències ambientals. Com a primeres interessades a conèixer l'estat del recurs, les confraries invertiren, encara que poc significativament, en algunes investigacions sobre l'estat del medi i de les espècies que l'habiten.

Per altra banda, la voluntat per part de l'Estat de mantenir un control acurat de l'activitat i fomentar el seu creixement durant tota la segona meitat del segle XX desembocà en una millora substancial dels mecanismes d'obtenció de dades i de confecció de les taules estadístiques, amb el resultat d'un augment força notable de la seva fiabilitat i utilitat. Aquest perfeccionament es pot comprovar amb la consulta de les dades publicades als anuaris *Estadísticas de pesca* i a partir de 1972 a *Anuario de Pesca Marítima*, qualitativament força superiors als seus antecessors immediats: la major desagregació de les dades per espècies, ports de desembarcament i mesos permet fer estudis més acurats i exhaustius de l'evolució de la capacitat pesquera, alhora que poden ser més fàcilment aplicades als models biomètrics d'ecòlegs i biòlegs per fer estudis de reconstrucció ambiental. Un major control del nombre i

³⁹ Martín, P. La pesca en Cataluña y Valencia (NO Mediterráneo): análisis de las series históricas de capturas y esfuerzo. *Informes Técnicos de Scientia Marina*, 1991, núm. 162, p. 5-6

5. Franquisme, democràcia i autonomies: la millora relativa de les estadístiques de pesca

Després del lapse que constitueix la Guerra Civil espanyola, es reprèn l'activitat pesquera a Catalunya força debilitada a causa de les baixes provocades en el conjunt de la flota. A partir dels anys seixanta, però, es va produir una augment important de l'activitat pesquera a causa d'una política d'ajuts oficials dirigida a renovar i augmentar la productivitat de la flota. Aquest fet va propiciar un creixement exponencial de la capacitat pesquera a tot l'estat³⁷, cosa que afectà molt negativament l'estat dels recursos. Amb la gestació d'una flota més potent i en molts casos sobredimensionada, aquesta etapa marca un punt d'inflexió en l'expansió econòmica del sector i en el declivi dels recursos pesquers i dels ecosistemes marins mediterranis en general.

A partir de 1943 la dictadura reinventa ideològicament les confraries i reintrodueix en el sector pesquer el discurs neocorporativista de la paritat entre treball i capital. Amb ell s'enceta a l'àmbit estatal un model conegut com a cogestió. Les confraries, corporacions de dret públic vinculades per llei a l'Estat, acaparen un bon nombre de responsabilitats en la gestió i control de l'activitat, incloses les diligències administratives de les embarcacions, el sistema d'assegurances sanitàries dels pescadors, la comercialització de les captures a través de les seves llotjes en primera venda o la recopilació i tramitació a l'Administració de les dades primàries sobre el sector, entre moltes altres.³⁸ A canvi l'Estat atorgà a les confraries una certa autonomia de actuació a l'interior del seu àmbit territorial, situació que encara es manté malgrat els recents canvis derivats de la transformació en el mercat ja globalitzat del peix.

³⁷ Sánchez Blanco, J. *Historia del Crédito Social Pesquero (1900-1985)*. Madrid: MAPA, 1992

³⁸ Alegret, J.L.; Nadal, B. *Les confraries de pescadors: la dimensió social de la pesca a Catalunya*. Barcelona: Direcció General de Pesca Marítima, 1987. *Id.* La dimensió organitzativa del sector pesquero en Catalunya: las Cofradías de Pescadores. En *Antropología de la Pesca: debates en el Mediterráneo*. Múrcia: Universidad de Murcia, 1999, p. 157-178.

aigües del golf de Roses. L'estudi de la factoria també posava de manifest els canvis ocorreguts a l'entorn geogràfic, ja que el jaciment, descobert uns centenars de metres terra endins, sota la ciutadella, havia estat edificat originàriament a primera línia de la costa; a més deuria existir una salina propera, avui desapareguda, que abastiria la factoria de la sal imprescindible per a la salaó.

Fins ara, doncs, els jaciments arqueològics i les obres dels autors clàssics se'ns presenten com les principals fonts per aproximar-nos a la pesca i els ecosistemes marins existents vint segles enrere. A la Costa Brava no disposem de representacions iconogràfiques en mosaics o altres suports, tan abundants com a la Mediterrània oriental que ens permetin identificar figurativament aquestes realitats. En qualsevol cas, respecte a les fonts de què es disposen cal matisar que la seva interpretació no és senzilla ni deixa d'estar subjecta a limitacions de tota naturalesa, perquè la seva abundància encara no és suficient per poder bastir hipòtesis fiables, sobretot pel que fa al coneixement de la situació de les poblacions marines que habitaven la Mediterrània en el passat i quin era l'impacte de l'home sobre el medi. Fins ara, per exemple, no podem saber amb certesa quines eren les tècniques, quines les espècies més preuades, quin el pes de la autosubsistència, quanta població hi participava, quin era el seu estatut, i quines rendibilitats s'obtenien en l'activitat pesquera i exportadora de les salaons.

Les circumstàncies que originaren l'esfondrament de l'Imperi Romà, l'entrada dels visigots a la península i la posterior invasió àrab causaren una reducció important de la pràctica pesquera. La inseguretats originada per les repetides invasions tan terrestres com marítimes reduí la població de la plana empordanesa, via natural de comunicació entre el continent i la península pels diferents exèrcits; alguns assentaments, en el passat d'una certa volada, desaparegueren o es reduïren molt significativament mentre altres es desplaçaren vers l'interior, cercant espais més apartats i fàcilment defensables. Creiem que fins ben entrat el segle X la costa fou un espai molt poc

poblat, on la vida no sempre resultaria fàcil als seus habitants. Els testimonis dibuixen l'Empordà com un espai inhòspit, cobert de boscos i d'aiguamolls on sovintejaven les malalties. La pesca marítima en aquest context degué gairebé desaparèixer de moltes platges i cales. La investigació de l'activitat pesquera dels segles VI-IX es fa difícil a causa de la manca de documents escrits o restes arqueològiques significatives, fruit de la naturalesa efímera dels assentaments: les migrades comunitats de pescadors deuien establir campaments que desmuntaven en acabar-se la temporada, sense ànims de romandre-hi indefinidament, mentre l'aportació proteínica d'origen íctic deuria procedir principalment d'espècies fluvials.¹⁰

2. Etapa preestadística

Les principals institucions que s'interessaren per la pesca en el marc de la Costa Brava durant les èpoques medieval i moderna, al llarg d'una etapa que podem allargar vers 1750 aproximadament, foren les eclesiàstiques, les proto-municipals i les senyorials. Cal destacar que aquest interès tenia un origen merament fiscal, fet que determinarà la naturalesa, abundància i fiabilitat de les dades de què disposem per a aquest període.

A partir del segle X, l'espai maritimoterrestre de la costa catalana experimentà un procés de feudalització i d'extensió del *dominium* o dret sobre les aigües litorals. Aquests drets sobre el mar i els peixos que l'habitaven es traduïen a la pràctica en tres formes possibles de rendes d'origen marítim: abastir amb determinades espècies la taula del senyor feudal, pescar per al senyor uns dies l'any o pagar una renda en diner pel peix pescat.¹¹ La gestió d'aquestes rendes feudals propietat d'institucions eclesiàstiques i senyorials, i les d'origen municipal lligades principalment al comerç del peix en el marc de les

¹⁰ Donati, A. Dal mare al fiume: la pesca sul finire dell'antichità. Dins Donati, A.; Pasini, P. (eds.) *La pesca realtà e simbolo: tra Tardoantico e Medioevo*. Milano: Leonardo Arte, 1997, p. 7-29

¹¹ Collet, S. Le baron et le poisson: feodalité et droit de mer en Europe Occidentale. *Droit et Cultures*, 1987, núm. 13, p. 25-49

Aquestes poden ser complementades alhora, tant amb dades qualitatives com quantitatives, com amb la que es conserva a l'Arxiu Històric Nacional, on es troben els fons procedents de la Generalitat republicana.

En tot cas, sigui quin sigui el nivell institucional o geogràfic que s'utilitzi per acostar-nos a la història de la pesca durant la primera meitat del segle XX, és força evident que fa falta encara molt treball d'arxiu. Som conscients que encara coneixem insuficientment les potencialitats de molts fons i col·leccions municipals i estatals si tenim en compte l'entramat econòmic i institucional que es creà a l'entorn de la pesca i la seva gestió. Només un interès major de la historiografia per aquesta branca del sector primari podrà redreçar la situació. De moment l'experiència i els treballs ja publicats ens estan demostrant que aquests arxius poden ser molt fructífers.

Taula 1. Estadístiques pesqueres oficials (1883-2004)

Títol	Anys	Institució responsable
<i>Revista de pesca marítima</i>	1883, 1889, 1892	Comisión Permanente de Pesca
<i>Anuario de pesca y estadístico</i>	1904	Dirección General de Navegación y Pesca Marítima
<i>Anuario de la Marina Mercante y de la Pesca</i>	1906-1914	Dirección General de la Marina Mercante
<i>Anuario Estadístico de España</i>	1915-1918	
<i>La pesca marítima en España</i>	1920	Instituto Español de Oceanografía (IEO)
<i>Boletín de Pesca</i>	1925-1929	Instituto Español de Oceanografía (IEO)
<i>Boletín de oceanografía y pesca</i>	1930-1932	Instituto Español de Oceanografía (IEO)
<i>Estadísticas de Pesca</i>	1933-1972	Dirección General de Pesca Marítima
<i>Anuario de pesca marítima</i>	1973-1988	Dirección General de Pesca Marítima
<i>Estadísticas agràries i pesqueres</i>	1989 -	Departament d'Agricultura Ramaderia i Pesca

orientatiu³⁶. En tot cas es recela de la seva fiabilitat, i fins i tot, de la seva utilitat. Per exemple, es considera que les captures en conjunt estan infravalorades perquè amb els mitjans disponibles no totes podien ser consignades i una quantitat important escapaven a qualsevol control. Es planteja un altre problema metodològic, ja que, amb les mateixes dades, es poden arribar a construir fins a tres sèries diferents amb la producció i valor de les captures, les quals si bé coincideixen en el fons, difereixen en alguns punts. En trobar-s'hi errors i buits informatius (1917, 1919, 1920, 1922, 1923), les mitjanes que s'utilitzen per superar aquests buits difereixen molt entre elles. Malgrat tot, són les úniques dades oficials de què disposem els historiadors per fer una valoració, ni que sigui estimativa, de l'evolució de la pesca a Espanya durant el primer terç del segle XX.

Quan les dades oficials no són suficients cal utilitzar fonts complementàries que ens n'informin per altres vies i perspectives d'anàlisi, sobretot localment. Com apuntàvem per a l'època moderna, no hem d'oblidar que freqüentment els ajuntaments dels pobles litorals, per motius fiscals o de control de la comercialització del peix i abastament del mercat municipal, s'interessaren per conèixer i calcular la producció del seu sector pesquer. Davant els problemes ocasionats per la qualitat o absència de les dades estatals o regionals, la documentació municipal s'erigeix així en una font alternativa bàsica per reconstruir el sector pesquer català de la primera meitat del segle XX, tant des del vessant econòmic, com des del social, cultural o institucional. Històries com la de l'almadrava de Roses, l'augment de l'associacionisme de classe entre els pescadors o el desenvolupament de la pesca durant la Guerra Civil, les col·lectivitzacions i el control de l'abastament de peix, creiem que en bona mesura només poden ser escrites utilitzant documentació municipal. No obstant això, no podem oblidar que l'àmbit geogràfic que abasten aquestes fonts imposen limitacions importants a les seves possibilitats.

³⁶ Per exemple, Soler, G. *Op. cit.* Empra les dades dels anuaris per fer una comparació aproximativa de diferents ports de la costa catalana.

viles, componen el principal corpus documental que els historiadors tenim a l'abast per aproximar-nos al coneixement de la història de la pesca durant aquesta època.

Aquest període es caracteritza, des del punt de vista de les fonts historiogràfiques disponibles, per una absència quasi total de dades i sèries quantitatives sistemàtiques i amb un mínim de fiabilitat a causa de l'absència d'institucions informatives permanents de vocació universal i pública.¹² Per exemple, els historiadors interessats en els rendiments agrícoles i pesquers anteriors al segle XVIII han d'acudir a l'obtenció de *proxys*, informacions indirectes que permetin, a partir de la correcta interpretació de les dades, inferir conclusions raonables sobre aquestes activitats. Aquesta tècnica indirecta, que s'ha vingut desenvolupant com una de les poques formes, potser l'única, de conèixer alguns aspectes de la producció en el passat i que ha promogut estudis molt interessants – en climatologia, per exemple – no deixa de tenir els seus inconvenients metodològics i, que nosaltres coneguem, encara no s'ha aplicat al camp de la història de la pesca.

A partir del segle X comencem a trobar els primers documents escrits amb referències a l'activitat extractiva pesquera a la Costa Brava: les diverses donacions d'alous i drets sobre les pesqueres que els comtes emporitans feren a les comunitats monàstiques. Per aquesta raó, la font més important per estudiar l'evolució de la pesca, reconstruir ecosistemes marins i identificar espècies és la que ens proporciona la institució eclesiàstica. L'església, i els monestirs en particular – Sant Pere de Rodes, Sant Maria de Roses, Sant Feliu de Guíxols, Ripoll, Sant Pere de les Puel·les a Barcelona ciutat- entre d'altres, jugaren un paper cabdal en l'estímul, expansió i control de la pesca i el consum de peix a la Costa Brava.

¹² Paz-Montojo, Fuentes estadísticas. Dins Artola, M. *Enciclopedia de Historia de España*. Madrid, Alianza, 1993.

Aquesta presència i domini de l'església s'exercia de moltes maneres diferents. Les principals abadies i els monestirs propers al litoral practicaven, com a agents de promoció, l'activitat extractiva, ja fos fixant els calendaris de l'activitat, establint advocacions, fixant o prescrivint aportacions comunes; ja fos com a part inversora i financera de l'empresa pesquera; o bé mitjançant l'estímul indirecte del consum de peix a partir del rígid calendari alimentari que la doctrina imposà a la població a partir del segle XIII aproximadament, i que situava durant determinats dies l'any la ingesta de peix com a substitutiu natural del prohibit consum de carn.¹³

Com un dels principals propietaris dels drets sobre les pesqueres, l'església disposà del més eficaç mecanisme d'extracció de rendes de la pesca, nascut durant la feudalització del litoral i protegit jurídicament per les autoritats senyoriales i el Papat. La comptabilitat referent a aquestes rendes, anomenades genèricament "delme del peix", i tota la documentació relacionada amb els múltiples conflictes que suscità la seva recaptació, suposen una de les principals fonts historiogràfiques per a la història de la pesca a Catalunya, ja que potser són les úniques dades quantitatives disponibles als arxius que poden ser seriades.

La documentació relacionada amb les revoltes que protagonitzaren els pescadors contra els delmes, conservada als arxius municipals i provincials, ens aporta un altre tipus de referències, de caràcter més qualitatiu o descriptiu, però igualment interessant, sobre la relació establerta entre la pesca i la institució eclesiàstica. Els episodis d'enfrontament entre pescadors i monestirs s'estengueren per tota la geografia costanera i es repetiren esporàdicament al llarg de tot el període, per culminar en la "gran conflictivitat" de la segona

¹³ Zug Tucci, H. Il mondo medievale dei pesci tra realtà e immaginazione. Dins *L'Uomo di fronte al mondo animale nell'alto medioevo*. Spoleto: Centro Italiano de Studi sull'Alto Medioevo, 1985. Montanari, M. *El hambre y la abundancia: historia y cultura de la alimentación en Europa*. Barcelona: Crítica, 1993.

coetanis. L'oceanògraf i naturalista Odón de Buén, per exemple, des de l' Instituto Español de Oceanografía declarava al *Boletín de Pesca* el setembre de 1929 que:

*"no existía en nuestro país estadística de pesca; la conciencia general, fuera de España, condenaba aquella desidia inconcebible; se llegó a decir en una obra clásica (...) que no contenían los únicos datos que tenían utilidad. Puedo, además, afirmar con conocimiento de causa que los datos de aquellas estadísticas eran falsos."*³⁵

De Buen recordà diverses vegades als seus col·legues científics que les dades sobre producció pesquera no tenien cap mena d'utilitat i que les estadístiques pesqueres espanyoles, en conjunt, eren molt inferiors a les seves homòlogues dels països europeus. La creació de l'IEO i l'empenta donada a la institució per Odón de Buen estimularen la seva millora. El salt endavant fou molt important, com demostra la publicació de *La pesca marítima en España* (1920), "exhaustiu estudi econòmic" en dos volums que marca l'inici d'una nova manera de recollir les dades i confeccionar les taules a partir de criteris definits amb precisió i voluntat utilitària: la desagregació de les dades de captures en peixos, crustacis i mol·luscs, ja que fins llavors s'havia consignat només la pesca en brut, o la divisió de la costa en set províncies seguint criteris geogràfics, biològics i econòmics. L'estudi de 1920 tindria continuïtat en el de 1921 i amb les sèries de 1925 a 1932, any en què la Subsecretaria de Marina Civil recollí l'encàrrec, i elaborà les estadístiques sota els criteris definits ja per l'IEO.

Malgrat la tasca i voluntat dels naturalistes espanyols i les millores introduïdes, la qualitat de les estadístiques espanyoles d'aquest període no és bona. Les diferents conjuntures viscudes durant la seva confecció fins a 1934 en són la causa i dificulten l'aproximació a molts aspectes de la història de la pesca catalana, com per exemple l'avaluació real del seu creixement. Alguns autors que les utilitzen prenen les dades tan sols a títol

³⁵ Boletín de Pesca. ~~Septiembre~~ de 1929.

estimatiu, ja que contenien nombroses errades. Les dades enviades durant els anys anteriors a 1883, encara que arribessin al Ministeri de Marina, no van ser publicades oficialment. Desconeixem, per altra banda, la quantitat i qualitat d'aquesta informació, ni si les Comandàncies de Catalunya arribaren a enviar-ne alguna.

La Comissió Central de Pesca edità a partir de 1868 una sèrie d'anuaris a intervals irregulars que s'han convertit en una font molt important per a l'estudi d'alguns aspectes de la pesca a finals del segle XIX, com per exemple, l'estudi de les almadraves catalanes com la de Canyelles Majors a Roses³² o l'estudi de la dimensió dels conflictes tècnics i ecològics ocasionats per la introducció de les xarxes d'arrossegament al nord del litoral català³³.

Les estadístiques pesqueres del període 1880-1936³⁴ estan caracteritzades per una absència de dades contínues i homogènies i per la diversitat de criteris utilitzats en la confecció de les taules. Un dels principals problemes a què s'enfronta l'historiador que utilitza aquestes fonts, és la dificultat que comporta l'intent d'elaboració de sèries llargues de producció i la seva posterior interpretació. El problema es troba en el fet que cada canvi que es produïa en les institucions responsables de la publicació suposava un canvi en els criteris de recollida i presentació de les dades. Tampoc quedava del tot assegurada la fiabilitat dels mètodes d'obtenció de les dades. Entre alguns investigadors existeixen arguments contraris a la utilització d'aquestes primeres estadístiques, almenys fins a 1904, any que se n'encarregà l'elaboració a la Direcció General de la Marina Mercant. Tot i millorar substancialment i oferir una informació més desagregada i de clara exposició, les estadístiques oficials no acaben de convèncer els seus científics

³² Salerno, F. *La pesca de la tonyina amb almadraves: investigacions sobre Canyelles Majors (Roses)*. Grup d'Estudis Socials de la Pesca Marítima. Inèdit.

³³ Soler, G. *Del bou a la vaca: la pesca d'arrossegament a Catalunya i a l'Empordà (1865-1936)*. Treball d'introducció a la recerca. Girona: Universitat de Girona, 2002.

³⁴ Les valoracions referents a les estadístiques oficials d'aquest període estan extretes de Giráldez, J. *Fuentes estadísticas y producción pesquera en España (1880-1936)*: una primera aproximación. *Revista de Història Econòmica*, 1991, vol. IX, núm. 3, p. 513-532

meitat del segle XVIII.¹⁴ Les llicències per pescar en dies festius, sota una altra aparença, complien igualment la funció d'extracció de la renda pesquera. Tots aquests documents també ens ajuden a aproximar-nos al món de la pesca en època medieval i moderna, especialment als perills que representava la pirateria turca i berberisca i a les estratègies que les comunitats pescadores establien per fer-hi front.¹⁵

Altres institucions no religioses com les senyorials o les municipals, però amb la mateixa funció fiscal, generaren documentació consignant quantitats i fent valoracions sobre l'extracció del peix, el seu comerç i la seva venda al detall. En aquest sentit, no són tan abundants com les eclesiàstiques, si bé se solen conservar en millor estat. La documentació municipal lligada a la pesca i al comerç del peix, per exemple, és d'una gran heterogeneïtat, tant entre els distints municipis com per les dades que ofereix. L'investigador disposa des de recomptes d'impostos lligats a la comercialització de productes pesquers i les condicions de la seva recaptació a l'àmbit local (lleudes, tabes, etc.) fins a referències anotades a les actes de les reunions dels Jurats de les Universitats, o la correspondència entres aquestes i les autoritats, associacions i particulars. En general, la documentació d'aquests arxius sol contenir informació de caire qualitatiu, que ens permet estudiar l'evolució de la indústria pesquera a petita escala, dins de l'estricta marc local; no obstant això, podem comparar les dades amb les d'altres poblacions per establir un marc més ampli d'interpretació i analitzar la interrelació i els intercanvis entre les diverses localitats de la Costa Brava. Entraria dins d'aquest esquema metodològic l'estudi de la comercialització del peix – bàsicament sardina i anxova al litoral empordanès-

¹⁴ Mateo, J. *El "delme del peix" en la Costa Brava: conflictividad social y fiscalidad en la crisis de Antiguo Régimen*. Barcelona: Programa de Doctorat de la Universitat Pompeu Fabra, 1998. Garrido, A. *Los pescadores de la Costa Brava ante el Antiguo Régimen: orígenes i geografía alrededor de las rentas feudales*. Programa de Doctorat de la Universitat de Girona, 2004.

¹⁵ Les referències de les llicències específiques de pesca i un breu resum es troben recollits a Arxiu Diocesà de Girona. Biblioteca. Registre de Lletres, 1588-1819

però sobretot de la sal, producte igual o més important que aquell pel funcionament de les indústries salaoneres¹⁶.

L'administració local, les associacions de pescadors o els comerciants de peix eren agents que coneixien el medi marí i el tractaven de forma sistemàtica. D'ací que a ells els deguem les aportacions informatives més interessants, tal com demostra la documentació que coneixem. En aquest sentit, la font més rica per estudiar la pesca i els seus aspectes derivats en el marc local, a part d'actes i correspondència, són els protocols notariais. Els pocs historiadors que s'han dedicat a l'estudi de la pesca d'èpoques anteriors a 1750 han acudit regularment a la consulta d'aquests protocols.¹⁷ En aquest cas la informació és igualment molt heterogènia: intercanvis comercials, contractes, declaracions, testimonis, plets i disputes, testaments, inventaris, etc., aporten peces importants per fer-nos una idea concreta de la vida dels pescadors i de la pràctica de la pesca en temps passats: homes, mitjans, tècniques, condicions de vida, etc. La diferent lectura que podem fer d'aquests documents permeten alhora extreure'n dades útils per a diverses disciplines, no només per a la història. Ecòlegs i biòlegs, per exemple, utilitzen aquesta font per reconstruir la història del ecosistemes marins.

En una altra dimensió, les fonts legals també tenen coses importants a aportar a la investigació històrica. D'ençà del segle XV, i potser abans, les normes consuetudinàries que havien regit la pràctica de la pesca des de temps immemorials es van anar posant per escrit. Algunes de les ordenances redactades han arribat fins a nosaltres, però malauradament en diversos estats de conservació no sempre desitjables. Fins ara s'han trobat en diferents arxius ordenances de pesca del segle XV a Blanes, Lloret, Tossa, Calonge i Roses, si bé la més important, tant des del punt de vista cronològic com per la

¹⁶ Zucchitello, M. *Homes, vaixells i mercaderies de Tossa al Grau de València*. Tossa: Centre d'Estudis Tossencs, 1991, Annex XVI

¹⁷ Com per exemple va haver de fer per a la seva tesina de llicenciatura Mateo, J. *Con arte y parte: los pescadores de l'Empordà en el siglo XVIII*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2000

El 1877 la Comissió declarava que:

*"...desde la supresión de los gremios encargados de suministrar estos datos la dejó sin medios para poderla continuar, inútiles han sido las disposiciones dictadas excitando el celo de las autoridades locales, que nunca pudieron hacer otra cosa que reunir los patrones de pesca al redactar los estados para que durante el periodo transcurrido les dijeran las cantidades extraídas, sistema imposible de satisfacer, ni en poco ni en mucho, lo que se desea."*³⁰

L'informe elaborat entorn a aquest tema reconeixia que les dades aportades per les comandàncies eren d'una "inexactitud proverbial", i que un sistema de vigilància era necessari per legislar amb encert i fer complir els reglaments. És més, unes estadístiques fiables desmuntarien la paradoxa creada entorn a les declaracions dels pescadors que es queixaven de la reducció de les captures i l'augment de les factories de salaons, la prolongació dels arrendaments de les almadraves i la construcció de noves embarcacions. L'any 1884 es tornava a afirmar que:

*"Los datos suministrados por las autoridades marítimas provienen de los que los industriales dan, pues que aquellas no tienen medios para adquirirlos directamente ni aun para comprobarlos; que tales datos no son solo defectuosos y erróneos, sino que por regla general inútiles por su falta de uniformidad y no venir acompañados de observaciones científicas, no necesita demostrarse"*³¹

Els defectes en la recol·lecció i els errors detectats en les dades obtingudes l'últim terç de segle XIX provocà que, en la majoria dels casos, aquestes no veiessin la llum. No podem parlar de la presència d'estadístiques pesqueres oficials a Espanya fins a la publicació de les dades de producció pesquera de 1883, però vist el context, li hem de donar un valor historiogràfic purament

³⁰ García Solá, F. *Memoria sobre la industria y legislación de pesca (1874-1879)* Madrid: Tip. Estrada, 1880, p. 834.

³¹ Gutierrez Vela, R. *Memoria sobre la industria y legislación de pesca (1879-1884)*. Madrid: Impr. de la viuda e hijos de Fuentenebro, 1885

4. Etapa estadística

Finalitzada l'ocupació francesa, i amb el triomf de la revolució liberal i l'enfortiment de l'Estat, la pesca a Espanya experimenta un progressiu però imparabile procés d'estatalització, és a dir, una cada vegada major intervenció de l'Administració en la gestió de les activitats pesqueres. Els gremis, que fins a mitjan segle XIX havien jugat aquest paper de control de l'accés als recursos i als mitjans de producció, foren gradualment mediatitzats per les autoritats de Marina a través de les diferents disposicions i ordenances decretades en el marc de la Matrícula, fins acabar com a cèl·lules bàsiques sobre les quals assentar la nova direcció. El procés de mediatització anà desgastant el poder de gremis i confraries de pescadors arreu de la costa catalana – els gremis foren abolits a Espanya el 1865 en el marc de la revolució liberal, si bé molts s'adaptaren i sobrevisqueren fins a principis del segle XX – i obrí les portes a la introducció del canvi tecnològic en les tècniques pesqueres, centrat sobretot en l'arrossegament i el cercol i en les millores en les tasques de salaó del peix.

Els canvis institucionals suposen sempre un canvi en la documentació disponible. Els països europeus riberencs havien començat a elaborar a mitjan segle XIX les primeres estadístiques oficials sobre producció pesquera i estats de l'activitat. A Espanya, no obstant això, aquest procés arribava amb alguns anys de retard. Fins a la seva desaparició legal, els gremis de pescadors havien estat els encarregats de recollir i enviar a les comandàncies de Marina les dades relatives a la producció pesquera i els efectius humans i tècnics emprats. A partir de 1865 havien de ser els funcionaris de les comandàncies mateixes els que recollissin les dades per enviar-les a la recentment creada Comissió Central de Pesca per a la confecció dels estats de la pesca, però la manca de recursos específics destinats a aquesta tasca originava seriosos contratemps.

riquesa de les dades que aporta, sigui el *Llibre de les Ordinacions de la Pesquera de Cadaqués*, l'únic que recull només i específicament referències a la pesca. L'anàlisi de la informació que conté aquest llibre permetrà fer un estudi diacrònic i en profunditat de la pesca a l'encesa i amb art de platja a les cales del cap de Creus, la pesquera més famosa i potser més productiva de tota la Costa Brava.¹⁸

La utilització d'aquestes i altres fonts historiogràfiques relacionades amb l'activitat pesquera a l'edat medieval i moderna ha de superar, no obstant això, alguns inconvenients metodològics importants. En primer lloc, la dispersió de les dades, l'estat dels documents i els buits en les sèries documentals dificulten i alenteixen la tasca de l'investigador i sovint la seva magnitud imposa obstacles a vegades impossibles de superar. Pensem, per exemple, en els centenars de milers d'actes notariais de les viles marítimes gironines encara per inventariar i buidar.¹⁹ Igualment succeeix amb la correspondència municipal, una font que requereix enormes inversions de temps i que de moment no ha rebut una especial atenció en aquesta branca de la història. Per altra banda, amb el material quantitatiu que ja coneixem – recomptes de delmes principalment que es conserven a l'Arxiu Comtal d'Empúries – es poden reconstruir poques sèries contínues i aquestes estan subjectes a problemes importants d'interpretació. Per exemple, davant l'evolució d'una sèrie, com hem de llegir-la, què hem de veure-hi? L'evolució real de les captures?, la capacitat de recaptació de les autoritats?, les resistències al pagament? En el cas del seu arrendament, responia a una variació de l'estat del recurs o a la capacitat de pescar-lo? Sovint no és fàcil o resulta quimèric respondre aquestes preguntes en un context

¹⁸ Rahola Trèmols, F. Algunas noticias acerca de las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus. Dins *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Barcelona: Imprenta Casa Provincial de Caridad, 1904, pp. 454-487. A la donació del Compte Gausfred al monestir de Sant Pere de Rodes del 974 es feia referència a les pesqueries i pescadors de l'indret. Al 1331 aquest tipus de pesquera ja es considerava antiquíssima. Rahola Sastre, J. Cadaqués en la Edad Media: las Ordinacions de la pesquera. *Revista de Gerona*, 1967, vol. XIII, núm. 38, p. 29-33. Nadal i Fortià, J. *La pesca a l'encesa*. Figueres: Carles Vallès editors, 1991.

¹⁹ Si bé ens consta que viles com la de Roses estan realitzant durant aquests últims anys esforços considerables en aquest sentit per recuperar el seu patrimoni històric.

temporal concret quan escasseja documentació que ens pugui aportar més llum sobre la qüestió. A causa d'aquests i altres inconvenients, l'estudi de la història de la pesca i dels ecosistemes marins requereix l'entrecruament de dades i discursos d'origen molt divers, de fonts produïdes potser per

autoritats també diferents, i complementar-les amb les aportacions que puguin fer altres disciplines científiques o àrees de coneixement, com l'ecologia, l'economia, l'antropologia, la geografia o la història de l'alimentació²⁰. Això permet que els buits o els errors en unes fonts, per exemple, puguin ser detectats o completats amb informació d'origen divers, i a la llum d'altres perspectives d'anàlisi.

Només més recerca sistemàtica en els fons de tot tipus d'arxius a tots els nivells en proporcionarà un dibuix més definit de l'estat de la documentació historiogràfica pesquera a Catalunya i ens informarà de quines són les potencialitats, com l'haurem de tractar i quines tècniques haurem d'utilitzar amb les dades disponibles.

3. Etapa protoestadística

La monarquia borbònica, induïda pels il·lustrats reformistes instal·lats a la Cort amb responsabilitats de govern, inicià a mitjan segle XVIII un tímid però merescut intent de recopilació de dades i elaboració de les primeres estadístiques oficials amb l'objectiu d'avaluar la producció dels distints regnes peninsulars. Aquest període, doncs, marca un punt d'inflexió en la documentació en general a Espanya i a Catalunya. Al llarg del regnat de Carles III, s'inicià una tasca sistemàtica de

²⁰ L'estudi de l'alimentació aporta també dades interessants per a una millor comprensió de les espècies d'interès pesquer més preuades per la població. A tall d'exemple Soldevilla, X. *Alimentació i abastament al Baix Empordà medieval (s. XII-XIV)*. La Bisbal d'Empordà: l'Ajuntament, 2003. Un altre vessant pot ser l'estudi de les receptes de cuina. *Llibre de Sent Soví: llibre de totes maneres de fer potatges de menjar*. Barcelona: Barcino, 2003.

²² Urteaga, L. *La tierra esquilhada. Las ideas sobre la conservación de la naturaleza en la cultura española del siglo XVIII.*, Barcelona, SERBAL/CSIC, 1987. Especialment la primera part: la explotació pesquera y la conservación del mar.

catalana no va merèixer un interès especial, almenys al grau que avui hagués agradat als investigadors.

No volem oblidar que al llarg dels segles XVIII i XIX, tot i la ingerència de la Matricula de Mar en el control de l'activitat pesquera, les institucions locals continuen tenint una importància relativa notable com a fonts historiogràfiques de primer ordre per a l'estudi de la pesca i les activitats derivades. A l'àmbit local també cal fer esment del paper que jugaren les corporacions gremials de pescadors, sovint conegudes simplement amb el nom de confraries o gremis de pescadors, i la importància que per als historiadors té la documentació que llegaren. Malauradament, el personalisme de molts càrrecs d'aquestes associacions, que guardaven personalment els papers dels gremis, o les condicions de conservació, han provocat que bona part de la documentació s'hagi perdut o sigui inservible. Coneixem l'existència d'alguns lligalls dispersos sobre les confraries modernes de Blanes, Lloret i Palamós, però en altres localitats amb una llarga i rica tradició pesquera, com Roses o Sant Feliu de Guíxols, si bé sabem de la seva existència, no tenim referències documentals relatives a la vida d'aquestes corporacions locals. Aquesta situació de partida en la documentació volem creure que és la que ha creat les condicions negatives que explicarien la poca quantitat d'estudis sobre aquestes associacions, els quals ens ajudarien a donar nova llum al coneixement d'aspectes molt rellevants de la història de la pesca en el passat.²⁹

²⁹ A l'àmbit estatal l'obra de referència continua sent la de Rumeu de Armas, A. *Historia de la Previsión social en España: Cofradías, gremios, hermandades y montepíos*. Madrid: Revista de Derecho Privado, 1944 [ed. fasc.: Barcelona: Albir, 1981]. En l'àmbit català cal destacar la de Coldeforn Lladó, F. P. *Historia de los gremios de mar de Barcelona (1750-1865)*. Barcelona: Gráficas Marina, 1951. A la Costa Brava recentment s'ha publicat Alegret, J.L.; Garrido, A. *Història de la Confraria de Pescadors de Palamós*. Palamós: la Confraria, 2004. Algunes referències a l'associacionisme a la província de Mataró a Llovet, J. *Op. cit.*

desenvolupament de la ictiologia moderna la marca la publicació de la classificació de Linnaeus el 1758.

Sense ànims de ser exhaustius, cal citar algunes obres que proporcionen dades prou significatives per conèixer la història de la pesca a mitjan segle XVIII i sobre les percepcions que tenien els contemporanis de la biologia de les espècies i el seu estat. Aquestes obres suposen un complement en alguns aspectes a les dades que proporciona la Matrícula. La més destacada dins el context català és l'obra escrita per Joan Salvador i Riera el 1722 a petició de l'Acadèmia de Ciències de París, amb una detallada descripció de l'activitat pesquera al Principat. Cal destacar alhora els llibres de denúncia, dins aquest corrent conservacionista i amb un abast geogràfic més ampli, del dominic Martín Sarmiento (1757) sobre la caça de les tonyines del sud peninsular, i Coornide Saavedra (1774) a Galícia; un recull de les principals espècies d'interès pesquer als mars de València el proporciona Orellana (1802). Amb tot, l'obra més influent del període, que continua significant un referent de primer ordre per a l'estudi de la pesca al segle XVIII, és l'ingent diccionari dels arts de pesca a Espanya de Sáñez Reguant, confeccionat entre 1791 i 1795. Aquesta obra és de consulta obligada per a qualsevol historiador de la pesca d'aquest període.

A mesura que avançà el segle XIX el nombre d'aquest tipus d'obra augmentà, si bé les esmentades, i altres obres menors però d'igual interès, constitueixen els pilars sobre els quals s'ha de reconstruir la història dels ecosistemes marins i el coneixement de les espècies pesqueres durant l'edat moderna. Aquests primers estudis ens informen de l'estat de la pesca i la seva evolució, els rendiments i els efectes, reals o imaginaris, que produïa sobre les poblacions piscícoles. Moltes no es caracteritzen per emprar un rigorós mètode científic, algunes es basen en la simple observació o en el que havien sentit dir, mentre que altres no passen de la mera taxonomia. El principal inconvenient d'aquest conjunt bibliogràfic és que la costa

promoció del coneixement i de la racionalització de les activitats econòmiques lligades a la terra i al mar²², empreses informatives notables amb uns objectius, no obstant això, eminentment fiscals. D'aquesta època, per exemple, són els primers cadastres de població amb vocació d'exhaustivitat.

Una altra decisió política sorgida de la mateixa conjuntura de reformisme il·lustrat modificà profundament l'evolució de la pesca durant el dos segles posteriors: la instauració de la Matrícula de Mar. La Matrícula pretenia ser un sistema per assegurar la disponibilitat de tripulació competent capaç de governar els vaixells de l'Armada reial a partir de la inscripció en unes llistes de totes les persones relacionades professionalment amb el mar: pesca, navegació i construcció d'embarcacions. De les llistes i mitjançant un sorteig s'escollien els mariners que havien de servir en campanya. A canvi i com a contrapartida als greuges suportats se'ls concedia uns privilegis per a la pràctica d'aquestes activitats i altres avantatges de tipus fiscal i jurisdiccional.²³

La instauració de la Matrícula de Mar el 1751 suposà la creació d'un enorme aparell burocràtic per mantenir en funcionament tot el sistema de lleves, l'estudi de les activitats i els efectius humans que s'hi empraven o la defensa dels privilegis dels afectats. Gràcies a les comunicacions entre els diferents òrgans implicats: governs locals, cos d'inspectors, responsables polítics i militars i la Corona, i a la multitud d'expedients, resolucions i informes redactats, disposem avui dia d'unes fonts documentals molt bones per estudiar la pesca a Catalunya a partir de la segona meitat del segle XVIII. Totes les gestions administratives, fossin públiques o privades, relacionades amb la pesca, passaren a centralitzar-se en la Matrícula, tant d'àmbit nacional com estrictament local. Per optimitzar el mecanisme el territori es dividí en intendències i províncies, i es distribuïren ministres de Marina, subdelegats i altres

²³ L'obra clàssica per a l'estudi de la Matrícula de Mar continua sent la de Javier de Salas. *Historia de la matrícula de mar y examen de varios sistemas de reclutamiento marítimo*. Madrid, 1879. A Catalunya comptem amb l'obra de Llovet, J. *La Matrícula de mar i la província de marina de Mataró al segle XVIII*. Mataró: Rafael Dalmau, 1980.

autoritats per abastar i controlar tota la franja litoral. El seu treball ens ha deixat un ric llegat documental que avui es troba dispers entre diferents arxius: a l'àmbit estatal cal desplaçar-se a l'Arxiu de Marina Don Álvaro de Bazán, situat a Viso del Marqués (Ciudad Real) o al Archivo General de Simancas (Valladolid), on trobarem el gruix de la documentació referent a la Matrícula; algunes sèries, no obstant això, es poden consultar als mateixos arxius provincials o fins i tot municipals.

La Matrícula és el registre de tota la població vinculada a activitats marítimes, susceptible de ser incorporada al servei de l'Armada.²⁴ Aporta alhora informació de qualitat desigual sobre altres assumptes relacionats amb els afers marítimes, com el nombre d'embarcacions, la seva utilitat i distribució, algunes notícies sobre rendiments pesquers, sobre associacions de pescadors, sobre conflictes socioeconòmics entre la població afectada o amb la mateixa Corona. Així, ens ofereix les primeres dades fiables sobre producció, efectius humans i materials, estats de les activitats, localitat de pesca, tot això gràcies a la voluntat d'exhaustivitat i rigor esmerçada en la recollida de la informació, i en els esforços per controlar fugues i abusos. La voluntat de sistematització i la institucionalització de la recollida de les dades contribuï a la realització periòdica d'inspeccions municipi per municipi, de les quals les més fiables i completes foren les de 1754, 1765 i 1773.²⁵ Com a resultat del coneixement per part dels funcionaris de l'estat de les activitats pesqueres, es van poder decretar minucioses ordenances de pesca d'abast local –com les elaborades per l'inspector reial Manuel de Zaldive per a les províncies marítimes de Mataró²⁶ i Vilanova i la Geltrú - on es

²⁴ Fernández, R.; Martínez Shaw, C. La pesca en la España del siglo XVIII: una aproximación cuantitativa (1758-1765). *Revista de Historia Económica*, 1984, vol. II, núm. 3, p. 183-201. Id. La gente de mar en la Cataluña del siglo XVIII. *I Congreso d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, vol. I, p.553-667

²⁵ Fernández, R.; Martínez Shaw, C. Las revistas de inspección de la Matrícula de mar en el siglo XVIII. Dins Martínez Shaw, C (ed.) *El derecho y el mar en la España Moderna*. Barcelona: Centre d'Estudis d'Història Moderna "Pierre Vilar". Granada: Universidad de Granada, 1995, p. 241-271

²⁶ Zaldive, M. de Reglamento de Navegación y Pesca, 27 de agosto de 1763. Madrid: MAPA, 1982 [ed. *Fascimil*] fa referència a la província marítima de Mataró. La reproducció facsimil és incompleta però la Confraria de Pescadors d' Arenys de Mar dos

recullen descripcions i valoracions sobre les accions que es portaven a terme a cada localitat. Els privilegis i la jurisdicció privativa que li foren atorgats als matriculats són la causa que a partir de 1751 es registressin en protocols a part les escriptures notariales quan almenys una de les parts fos pescador o mariner – els coneguts Protocols de Marina. Tots aquests aspectes han facilitat que la Matrícula de Mar sigui la institució historiogràfica marítima per excel·lència de l'edat moderna, tant per la quantitat de documentació que generà, el seu rigor, la pretesa exhaustivitat – malauradament no sempre aconseguida – i la facilitat de l'accés per part dels historiadors a la informació. No és casual, doncs, que el segle XVIII sigui el període més ben conegut de la història pesquera espanyola, i catalana.

Amb el "Segle de les llums" també apareixen els primers exemples de "consciència ecològica" entre els intel·lectuals il·lustrats i sobre la preservació dels recursos marins davant les agressions que produïa la utilització de nous arts de pesca –les parelles de bous- molt més intensius i productius. Així, des d'inicis del segle XVIII sorgeix d'entre alguns intel·lectuals un corrent conservacionista amb una nova manera d'entendre el medi natural, que s'enfronta principalment als arts d'arrossegament recentment introduïts a les costes espanyoles.²⁷ Un bon nombre d'autors ja s'interessaren en el passat pel coneixement de l'estat dels recursos pesquers – només cal pensar els autors clàssics abans mencionats -, però és a partir de 1700 que s'escriuen les primeres obres sobre ictiologia i el coneixement del mar en general, si bé conceptes moderns com "ecosistema" o "energia", emprats avui dia pels ecòlegs i biòlegs, no aparegueren fins ben entrat el segle següent en els llibres d'història natural.²⁸ La fita clau del

anys després la va editar completa. El reglament referit a Vilanova i la Geltrú és del 1773 Id. Reglamento de navegación, pesca, carga y descarga y gobierno político y económico, J. Rius Vila Editor, 1952.

²⁷ Per una visió general López Linaje, J; Arbex, J.C. *Pesquerías tradicionales y conflictos ecológicos (1681-1794): una selección de textos pioneros*. Madrid: Secretaría General de Pesca Marítima, 1991.

²⁸ Urteaga, L. Op. Cit.